

Cultuurhistorie als bouwsteen voor omgevingskwaliteit - handvatten

Instrumenten Omgevingswet

We hebben het over de instrumenten van de Omgevingswet, kort door de bocht: *de Omgevingsvisie*, waarin de gemeente de (meer abstracte) ambities uiteenzet m.b.t. zaken als bescherming, gebruik en ontwikkeling van de fysieke leefomgeving, en de omgevingsprogramma's die de ambities van de omgevingsvisie thema- of gebiedsgericht uitwerken.

Gedacht kan worden aan onderdelen als bodem, bouwwerken, infrastructuur, landschap, natuur, klimaatadaptatie en landgebruik.

Omgevingsprogramma's kunnen worden gemaakt in samenwerking met andere overheden zoals het waterschap of de buurgemeenten. Een ander instrument van de nieuwe wet is *het Omgevingsplan*, opvolger van het bestemmingsplan. Daarmee bepaalt de gemeente de regels voor de fysieke leefomgeving. Dat kunnen bijzondere regels zijn voor het gebruik van gebieden waarvoor specifieke functies of kenmerken (zoals erfgoed) zijn aangewezen.

Stelselmatig aandacht

Lingewaards omgevingsvisie ambieert onmiskenbaar een versterking van de identiteit van de historische woonkernen en het landschap. En ze ziet ontwikkeling als kans om dat mogelijk te maken. Planmatig moet hiervoor dan wel het bedje zijn gespreid, en wel door stelselmatig aandacht te schenken aan de cultuurhistorie in de omgevingsvisie (meer abstract), de omgevingsprogramma's (meer actiegericht) en het omgevingsplan (vanuit regelgeving).

Beslagen ten ijs

Bij het streven om de identiteit van woonkernen/landschap te accentueren komt Lingewaard beslagen ten ijs. In de afgelopen 15 jaar heeft de gemeente enkele studies laten doen die een schat aan erfgoedgegevens boven water hebben gehaald. Ook heeft een (historisch geografische) waardering hiervan plaatsgehad en zijn er aanbevelingen gedaan voor het RO-beleid (zie hiervoor de cultuurhistorische waarden-, waarderings- en beleidsadvieskaarten). Bovendien is een geomorfologische en archeologische beleidsadvieskaart gemaakt die intussen is geactualiseerd. Verder is in 2015 een erfgoednota opgesteld die de cultuurhistorie en het landschap bestempelt als dragers van de identiteit - het grote verhaal - van Lingewaard en als plaatselijke visitekaartjes bij het bevorderen van vrijetijdseconomie.

Interessante ideeën

De erfgoednota kwam met interessante ideeën voor de dag om de kennis van de grote cultuurhistorische waardenkaart van RAAP voor een breder publiek te ontsluiten. Daarbij is een drietal verhaallijnen of thema's onderscheiden en in aparte kaarten - themakaarten - verbeeld. Gekozen werd voor de volgende thema's:

- Strijd tegen het water, de historie van de dijken en afwatering; de relict en de verhalen;
- Oorlog; defensie, de historie van het strategische landschap; items: kastelen, forten, linies; de verhalen (ook een waterverhaal, strijd met het water (van rivieren/inundaties));
- De mens in het landschap, de historie van het wonen, werken, geloof en reizen, waarbij gedacht kan worden aan oude woonplekken (woerden) en -kernen en historische wegen, boerderijen/tuinderijen, fabrieken, kerken, kloosters en begraafplaatsen.

De erfgoednota heeft o.a. ook gepleit voor:

- Benutting van erfgoed als bron van inspiratie voor ontwikkeling; opstellen van een handreiking voor versterking van watererfgoed bij de wateropgaven;
- Gepaste aandacht voor het erfgoed in bestemmingsplannen;
- Opstelling van een protocol voor omgaan met erfgoed bij ruimtelijke opgaven;
- Inzet van de drie onderscheiden verhaallijnen in een nota toerisme; promotionele aandachtspunten Limes, Mauritslinie (Oranje Limes), IJssellinie, Nieuwe Hollandse Waterlinie, Tweede Wereldoorlog en Wederopbouw;
- Verankering van de cultuurhistorische waardenkaart in het landschapsontwikkelingsplan (LOP) en in de welstandsnota;
- Stimuleren en faciliteren van erfgoededucatie.

Aansluiten bij het moderne ruimtelijke denken

Al met al onderstreept de erfgoednota het belang om respectvol om te gaan met Lingewaards cultuurhistorische waarden en hieraan speciale aandacht te schenken in het ruimtelijk denken. Van hieruit ligt er ook een expliciete opgave om het belang van de cultuurhistorie te verankeren in de planvorming rond de Omgevingswet, dus in omgevingsvisie, omgevingsprogramma's en omgevingsplan. Wel is het zaak om daarbij keuzes te maken die meer aansluiten bij het moderne

ruimtelijke denken. Cultuurhistorie wordt hierbij niet alleen beschouwd als intrinsieke waarde maar ook gezien in relatie tot de ruimtelijke opgaven/ontwikkelingen.

Cultuurhistorische werkthema's

Dit alles biedt allerlei behoud-door-ontwikkelingskansen. Zo kunnen cultuurhistorisch kostbare watersystemen tot leven komen vanuit de opgaven op gebied van water/klimaat. Overwogen kan daarom worden om de keuze van de verhaallijnen van de cultuurhistorische waardenkaart te maken op basis van de grote uitdagingen die nu spelen op gebied van wonen, landbouw, water/klimaat en natuur/biodiversiteit. Hierbij kunnen cultuurhistorische werkthema's worden aangewezen die qua inhoud optimaal aansluiten bij de huidige ruimtelijke opgaven.

Ontwikkelingsprincipes

Het Programma Landschap biedt een uitgelezen kans om samen te bepalen wat de unieke kwaliteiten zijn van het landschap, hoe ze een inspirerende rol kunnen spelen bij ontwikkeling en onder welke voorwaarden actuele opgaven in het landschap kunnen worden volbracht. Belangrijk onderdeel hiervan kan zijn het uitwerken van ontwikkelingsprincipes en het visualiseren ervan aan de hand van sprekende voorbeelden. Zo kunnen gemeente (bestuurders, ambtenaren, omgevingscommissie) en ontwikkelaars een helder inzicht krijgen in de kernkwaliteiten en in de kansen om deze kwaliteiten, daarmee ook draagvlak en participatie, te versterken. Met deze aanpak kan het Programma Landschap ook veel waardevolle kennis en inzichten opleveren voor verhoging van omgevingskwaliteit via de andere omgevingsprogramma's.

Gebruik maken van alle erfgoedkennis

Aanbevolen wordt om bij het beoordelen van de kernkwaliteiten gebruik te maken van alle kennis die de gemeente heeft laten verzamelen over de cultuurhistorische, archeologische en geomorfologische waarden (aardkundig erfgoed). De optelsom hiervan geldt als de hoofddrager van de gebiedsidentiteit. Hierbij moet wel beseft worden dat, op basis van voortschrijdende kennis, het beeld van kwaliteiten en waardering hiervan nog dient te worden geactualiseerd.

Belangrijk is ook nog dat bij het bepalen van kernkwaliteiten een waardering van het landschap zoals dit vandaag de dag wordt beleefd (zoals "stilte") niet mag ontbreken. Goed nieuws is dat de streekgidsen ruimtelijke kwaliteit en landschap, die de provincie heeft laten opstellen, waardevolle input verschaffen

(zie <https://www.gelderland.nl/themas/wonen-en-leven/samen-leven-ingelderland/gelderse-streekgidsen> (m.n. Koepelgids Gelderland en streekgids Overbetuwe)).

Aangeraden wordt dan ook om de kennis van deze ruimtelijke kwaliteitsdocumenten nadrukkelijk te betrekken bij het beoordelen van de kernkwaliteiten, het inschatten van effecten van ontwikkelingen op een gebied en het vaststellen van concretere ontwikkeldoelen.

Zelfbewuste gemeente met noten op haar zang

De Commissie acht het van belang dat deze gedachten worden meegenomen bij de opzet van het Programma Landschap. Verder wordt speciale aandacht gevraagd voor de genoemde provinciale streekgidsen en de erfgoedstudies van Lingewaard. Het is cruciaal dat deze kennis voldoende op visieniveau is verwoord om daarop consequent in omgevingsprogramma's (in uitvoerende zin) en omgevingsplan (in regelende zin) te kunnen voortbouwen. Het gaat hierbij om het borgen van de rode draad van de identiteit van Lingewaard in de planvorming voor de fysieke leefomgeving. De Commissie ziet kansen voor Lingewaard om bij dit alles landelijk vernieuwend bezig te zijn met omgevingskwaliteit. Alhoewel Lingewaard in de omgevingsvisie overkomt als een zelfbewuste gemeente (meer dan een partner in lopende projecten) met heldere gekoesterde kwaliteiten, zal de gemeente door middel van specifiek uitgewerkte omgevingsprogramma's nog beter voor het voetlicht komen bij initiatiefnemers.